

*Şirinova Şahzadə Nizami qızı,
doktorant,
Bakı Biznes Universiteti,
E-mail: shirinovashahzade@gmail.com
© Şirinova Ş.N., 2022*

UOT - 338

DAXİLİ AUDİTİN NORMATİV – HÜQUQİ BAZASININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - daxili auditin normativ hüquqi bazasının və ölkədaxili tələblərin öyrənilməsi, tədqiq edilməsi və təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə təkliflərin verilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası - daxili audit üzrə qanunvericilik aktlarının və digər normativ hüquqi sənədlərin araşdırılması, müqayisəli təhlil edilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - təsərrüfat subyektləri üçün daxili auditin mahiyyətinin, rolunun, qanunvericiliyin tələblərinin aydınlaşdırılması və normativ hüquqi sənədlərin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri - rəqəmsal iqtisadiyyat şəraitində resursların effektiv istifadə olunması, şirkətin qoyulan məqsədlərinə çatması üçün daxili nəzarət sisteminin düzgün qurulması daxili audit funksiyasına tələbi gündən-günə artır. Bu səbəbdən də daxili audit xidməti daim yenilənməli və təkmilləşərək günün tələbinə cavab verməlidir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - daxili auditin iqtisadi mahiyyəti, rolu və tənzimlənməsi məsələləri tədqiq olunmuşdur. Bu məqsədlə, daxili audit üzrə müxtəlif problemlərin tədqiqatına dair nəticələri özündə əks etdirən xarici və azərbaycanlı iqtisadçı alimlərin, müəlliflərin əsərlərinə baxılmış, normativ – hüquqi bazası araşdırılmış və daxili auditlə bağlı “Daxili audit haqqında” Qanuna müvafiq əlavə və dəyişikliklərin edilməsi, Daxili Audit standartlarının təkmilləşdirilməsi, proqramın və metodik vəsaitlərin işlənilib hazırlanması barədə təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: daxili audit, qanunvericilik aktları, normativ hüquqi baza, daxili audit standartları, beynəlxalq audit standartları.

GİRİŞ

Son illərin innovativ inkişafı şəraitində əksər təsərrüfat subyektləri üçün xarakterik cəhətlərdən biri istehsal amillərinin kifayət qədər sürətli dəyişməsidir. Buradan belə nəticə çıxır ki, təşkilatlarda dəyişikliklərin idarə edilməsi, adaptiv biznes proseslərinin, eləcə də idarəetmə sistemlərinin formalaşdırılması vəzifələrinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Bu məqsədlə, müəssisədə yaranan bütün disbalansların və ehtiyatların operativ şəkildə aşkar edilməsinə yönəldilən nəzarət sisteminin təşkili xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Belə ki, yalnız bu halda cari istehsalın səmərəliliyini azaldan riskləri aradan qaldırmaq üçün tədbirləri vaxtında müəyyən etmək və hazırlamaq mümkündür.

Lakin müasir idarəetmənin tələblərə cavab verən daxili nəzarətin lahiyələndirilməsi və tətbiq edilməsi sadəcə ilk addımdır. Belə ki, qəbul edilmiş qərarların və şirkətin seçilmiş inkişaf proqramlarının etibarlılığına profilaktik nəzarət, o cümlədən bu qərarların və proqramların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi vacibdir. Bu mərhələdə daxili audit funksiyasına ehtiyac yaranır.

Belə ki, daxili audit təşkilatın risklərin idarə edilməsi, idarəetmə və daxili nəzarət prosesinin səmərəli fəaliyyət göstərdiyinə zəmanət verir [10, s. 101-141].

Qeyd edilənlərə əsasən daxili audit təşkilatın effektiv və sağlam inkişafı üçün əsas zəruri şərt kimi qəbul edilə bilər.

Belə olan halda iqtisadiyyatın sürətlə inkişaf etməsini, xüsusi ilə rəqəmsal iqtisadiyyatın formalaşdığı zamanda müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq, daxili auditin normativ və hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi, onun inkişafında beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Daxili auditin iqtisadi mahiyyəti

Daxili audit müəssisənin mövcud nəzarət sisteminin ilkin forması olmaqla, idarəetmədə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. ASC-lərin və MMC-lərin idarəçiliyində mühüm rol oynayan daxili audit anlayışı XIX əsrin sonlarından etibarən fəal şəkildə istifadə olunsa da, ölkəmizdə hələ də geniş tətbiq edilməməkdədir. Hesab edirik ki, bunun əsas səbəbi müəssisələr tərəfindən daxili auditin mahiyyətinin tam dolğun və əhatəli şəkildə anlaşılmamasıdır.

Azərbaycan Respublikasının “Daxili Audit haqqında” Qanunun tələblərinə uyğun olaraq daxili audit müəssisə və təşkilatların tərkibində müstəqil struktur bölməsi və ya ştat vahidi kimi fəaliyyət göstərir və daxili nəzarət orqanı olmaqla, yalnız rəhbərliyə və ya direktorlar şurasına tabedir, onun tələb etdiyi məsələləri araşdıraraq nəticələri haqqında yalnız onlara hesabat verir [1, s.1-4].

Beynəlxalq Daxili Auditorlar İnstitutunun normativ sənədləri daxili auditin mahiyyətini rəhbərliyin maraqlarına uyğun olaraq təşkilatın fəaliyyətini yoxlanılması və qiymətləndirilməsi məqsədi ilə müstəqil xidmət növü kimi müəyyən edir. Daxili auditorlar təşkilatı təhlil və qiymətləndirmə məlumatları, tövsiyələr və audit nəticəsində əldə edilən digər məlumatlarla təmin edirlər. Daxili auditin məqsədi müəyyən bir menecerə deyil, təşkilata xidmət göstərməkdir.

Daxili audit, müəssisənin fəaliyyətini optimallaşdırmaq və nəzarət etmək üçün tədbirlər kompleksini özündə cəmləşdirən, biznesin səmərəliliyini artırmaq üçün ehtiyatları müəyyən etməyə imkan verən effektiv daxili nəzarət vasitəsidir [11, s.1-8].

Daxili auditin təşəkkül tapdığı ölkələrdə daxili auditin mahiyyətinə verilən təriflər əsasən onun maliyyə-mühasibat sisteminin, hesabatların qiymətləndirilməsi və bu haqda rəy bildirmək fikri üzərində qurulur.

Daxili auditin mahiyyətini araşdırdıqda müəyyən olunur ki, o əsas etibarilə müəssisə və təşkilatların təsərrüfatdaxili əməliyyatlarını, o cümlədən sistemlərin, biznes təşkilatlarının və proseslərin qərəzsiz, müstəqil nəzərdən keçirilməsini təmin etmək vəzifəsi daşıyan şirkət daxilində bir şöbə və ya departamentdir.

Başqa sözlə desək, daxili audit şirkəti itkilərdən qoruyacaq güclü daxili nəzarət sisteminin olub-olmadığını müəyyən edir, həmin nəzarət sistemlərini və riskləri mütəmadi qiymətləndirir, tövsiyələr verir və bu tövsiyələrin icrasını izləyir.

Belə ki, daxili audit müstəqil nəzarət formasını yerinə yetirməklə müəssisənin bölmə və şöbələrində idarəetmə qərarlarının yerinə yetirilmə səviyyəsini qiymətləndirir [5, s.20-22].

Bundan əlavə olaraq, daxili audit, uçot məlumatların toplanmasına, onların əsasında maliyyə hesabatlarının düzgün və vaxtında tərtib edilməsinə kömək edir.

Eyni zamanda, kənar auditin keçirilməsindən problemələri müəyyən etmək və çatışmazlıqları düzəltmək yolu ilə idarəetməni əməliyyat səmərəliliyinə nail olmaq üçün lazım olan alətlərlə təmin edir. Kənar audit keçirildikdə isə daxili auditin hesabatlarından istifadə edə bilər.

Bu səbəbdən də daxili auditi həmçinin, etibarın bərpa olunmasını təmin edən bir struktur adlandırmaq məqsədə uyğun olar [6, s.10-12].

Beləliklə, "daxili audit" anlayışının tərifinə müxtəlif yanaşmaları öyrənərək, öz şərhimizi vermək mümkün görünür: daxili audit təsərrüfat subyektinin fəaliyyətinin hərtərəfli qiymətləndirilməsini təmin edən və həm ümumi, həm də struktur bölmələri (məsuliyyət mərkəzləri, növləri) üzrə onun fəaliyyətinin nəticələrinə dair rəyin formalaşdırılmasını nəzərdə tutan müstəqil maliyyə-iqtisadi nəzarətin müasir formasıdır.

Müasir idarəetmə sistemində daxili auditin rolu və əhəmiyyəti

Beynəlxalq Audit Standartları daxili auditin risklərin idarə edilməsi, nəzarət və korporativ idarəetmə sistemlərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində və təmin edilməsində əsas rol oynadığını vurğulayır.

Daxili auditin təsərrüfat subyektlərinin dayanıqlığının təmin olunmasında, rəhbərliyə düzgün və vaxtında məlumat verilməsi və iqtisadi proseslərin düzgün aparılmasında, düzgün qərarların qəbul edilməsində böyük rolu vardır. Daxili audit, eyni zamanda, son illərdə bütün dünyada böyük bir problemə çevrilmiş şəffaflığın artırılmasında, korrupsiyaya qarşı mübarizədə də böyük rol oynayır [7, s.12-15].

Elə bu səbəbdən də, hesab edirik ki, illik dövrüyyə məbləğləri nəzərə alınaraq müəssisə və təşkilatlar üçün qeyd olunan prizmalardan daxili auditin tətbiqi könüllü olmaq yerinə, məcburi qaydaya keçməsi xüsusi əhəmiyyətə malik olar.

Daxili audit müəssisə və təşkilatlarda risklərin idarə olunması, nəzarət və korporativ idarəetmə proseslərinin qiymətləndirilməsi və səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədlərinə sistemli və ardıcıl yanaşmanı təmin edir, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətində pozuntuların aşkar çıxarılması, qeydə alınması və aradan qaldırılmasına nəzarətin həyata keçirilməsi ilə yanaşı, aşkar edilmiş kənarlaşmaların səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyənləşdirməklə, yoxlanılan obyektə fəaliyyətin mövcud vəziyyətini yaxşılaşdırmağa dair konkret təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasına imkan yaradır [8, s.15-21].

Yuxarıdakı qeyd olunanları nəzərə alaraq daxili auditin müəssisə və təşkilatlar üçün faydalarını aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək olar:

- idarəetmə sistemində hər hansı çatışmazlığı, zəif və güclü tərəfləri və ya təkmilləşdiriləcək sahələri müəyyən etməsi;
 - rəhbərliyə şöbələr, proseslərin müstəqil qiymətləndirilməsi ilə bağlı zəruri məlumatlarla təmin etməsi;
 - təşkilatda potensial risklərin aşkar olunmasına zəmin formalaşdırması;
 - düzəldici fəaliyyətləri həyata keçirməyə imkan verməsi.
- Əvvəllər daxili auditin əhatə dairəsi maliyyə sənədlərinin yoxlanılması və təşkilatda

AUDİT 2022, 4 (38), səh.18-28.

AUDİT 2022, 4 (38), pp. 18-28.

fırıldaqların və korrupsiyanın müəyyən edilməsindən ibarət idi. Ancaq bu gün rəqəmsal əsrdə daxili auditin rolu dəyişdi. O, idarəetmə, risklərin idarə edilməsi, uyğunluq, məlumatların yoxlanılması, resursların qorunması və bütün təşkilatın ümumi təhlili kimi geniş dairəni əhatə edir.

Artan texnoloji tərəqqi və innovasiyalar kontekstində daxili auditdə dəyişikliklər hələ də çoxları üçün sual olaraq qalır.

Rəqəmsal texnologiyaların sürətlərinin artması bütün peşələri bu texnologiyalardan istifadə edərək yenilikləri tətbiq etməyə və səmərəliliyi artırmağa sövq edir. Eyni zamanda rəqəmsal transformasiya müəssisələri davamlı olaraq dəyər yaratmağa və ya yeni inkişaf yollarını axtarmağa istiqamətləndirir [12].

Belə ki, rəqəmsal daxili audit onlayn biznesin uğuru üçün çox vacibdir. Məqsədli nəticələrə nail olmaq üçün həyata keçirilən rəqəmsal marketing strategiyasının gücünü müəyyən etmək və qiymətləndirmək məqsədi ilə rəqəmsal daxili auditin yaradılması zəruri şərtidir.

Daxili audit fəaliyyətinin tənzimlənməsi

“Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində suni maneələrin aradan qaldırılması haqqında” Azərbaycan Prezidentinin 07.01.1999-cu il tarixli Fərmanı auditin əsas qollarından biri olan daxili auditin ölkəmizdə təbliğinə, yayılmasına və tətbiqinə rəvac vermişdir.

Daxili auditin Azərbaycanda tətbiqi zərurəti ilk dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 03.09.2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramında (2004-2006-cı illər)” əksini tapmışdır.

Beləliklə, “Daxili audit haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun layihəsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin müzakirəsinə təqdim olunmuş və hərtərəfli müzakirələrdən sonra 22 may 2007-ci il tarixdə qəbul edilmişdir.

Həmin Qanununun tətbiq edilməsi ilə bağlı olaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 29.06.2007-ci il tarixli Fərmanı verilmişdir.

“Daxili audit haqqında” Qanun Azərbaycan Respublikasında şəffaflığın təmin olunması və korrupsiyaya qarşı mübarizə strategiyasının hüquqi təməlində özünəməxsus yer tutmaqla, ölkəmizin beynəlxalq aləmdə nüfuzunun artmasına da əvəzədməz bir töhfədir [9].

Qanunun II maddəsinə görə, «Daxili audit haqqında» Qanun mülkiyyət və təşkilat-hüquqi formasından asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən, məcburi auditin obyektinə olan təsərrüfat subyektlərinə şamil edilir və digər təsərrüfat subyektləri bu Qanunun müddəalarını könüllülük prinsipi əsasında tətbiq edə bilərlər [1].

Qanunun qüvvəyə minməsindən sonra Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 5 oktyabr tarixli “Məcburi auditin obyektinə olan təsərrüfat subyektləri üzrə “Daxili audit haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun mərhələlərlə tətbiqi müddətləri”nin təsdiq edilməsi barədə qərarı ilə daxili auditin tətbiqi müddətləri müəyyən olunmuşdur. Bununla da qanundan irəli gələn tələblərin icrasına başlanılmışdır.

«Daxili audit haqqında» Qanun 5 fəsil 15 maddədən ibarət olmaqla əsas etibarını ilə Respublikamızda təsərrüfat subyektlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılmasına xidmət edir. Qanun fəsilləri barədə ümumi məlumat aşağıdakı sxemdə göstərilmişdir:

Cədvəl 1.

«Daxili audit haqqında» Qanunun strukturu

Fəsil nömrəsi	Fəsilin adı	Fəsilin əhatə etdiyi məlumatlar
I	Ümumi müddəalar	Ümumi müddəaları özündə ək etdirir və əsas anlayışlar, qanunun tətbiq dairəsi olaraq iki maddədən ibarət formalaşdırılmışdır.
II	Daxili auditin təşkili	Daxili auditin təşkili haqqında müddəaları özündə ək etdirir və əsas daxili audit xidmətinin yaradılmasına məsul olan müvafiq idarəetmə orqanının vəzifələri, daxili audit xidmətinin vəzifələri, daxili audit xidmətinin müstəqilliyi olaraq üç maddədən ibarət formalaşdırılmışdır.
III	Daxili auditor	Daxili auditor və onun rəhbərinin hüquqları, vəzifələri, daxili auditora və onun rəhbərinə dair tələblər olaraq on maddədən ibarət formalaşdırılmışdır.
IV	Daxili audit fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi və əlaqələndirilməsi	Daxili audit fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi və əlaqələndirilməsi müddəaları özündə əks etdirir, daxili audit fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi, daxili auditin özünütənzimlənməsi olaraq iki maddədən ibarət formalaşdırılmışdır.
V	Yekun müddəalar	Yekun müddəaları əhatə edir və Məsuliyyət, Keçid müddəaları olaraq iki maddədən ibarət formalaşdırılmışdır.

Yuxarıda qeyd olunanlardan görüldüyü kimi, Qanunda daxili auditin təsərrüfat subyektinin fəaliyyətinin inkişafına və səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş risklərin idarə olunması, nəzarət və idarəetmənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və inkişafına sistemli yanaşmaqla, təsərrüfat subyektinə öz məqsədlərinə nail olmaqda köməklik edən obyektiv, təminat verici və məsləhət verici fəaliyyət olması nəzərə alınmışdır.

Daxili audit xidməti ilə əlaqədar olaraq, qanununa əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 5 sentyabr tarixli 2421 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın “Daxili audit qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması” barədə 13.4-cü bəndinə əsasən, Auditorlar Palatasının 2013-2015-ci illər üzrə iş planının və Palata Şurasının 2013-cü il üzrə iş planının - “Daxili audit qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi üçün təkliflərin hazırlanması” barədə 1.2.1-ci və 1-ci müvafiq bəndlərin icrası ilə əlaqədar Palata sədrinin 2012-ci il 27 dekabr tarixli 1/27 sayılı sərəncamı ilə yaradılmış işçi qrupu tərəfindən “Daxili audit haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2007-ci il 22 may tarixli 332-IIIQ Qanununa əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə hazırlanmış təklifləri Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 242/3 sayılı 11 iyun 2013-cü il tarixli Qərarı ilə qəbul edilərək müzakirəsi üçün Milli Məclisə təqdim olunması qərara alınmışdır [2].

AUDİT 2022, 4 (38), səh.18-28.

AUDİT 2022, 4 (38), pp. 18-28.

Qanuna əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə hazırlanmış təklifləri Milli Məclis tərəfindən təsdiq olunmuşdur.

Hesab edirik ki, daxili audit xidmətinin də rəqəmsallaşdırılması ilə bağlı olaraq “Daxili audit haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq əlavə və dəyişikliklərin edilməsi barədə təkliflərin işlənilib hazırlanması məqsədə uyğun olardı.

Bu məqsədlə inkişaf etmiş xarici ölkələrdə rəqəmsal iqtisadiyyat şəraitində daxili nəzarət və risklərin idarə olunması sahəsində mövcud qanunvericiliyin öyrənilməsi və tətbiq edilməsinin vacibliyi ön plana çəkilməlidir.

Respublikamızda daxili audit xidmətinin səmərəli təşkili üçün normativ hüquqi aktlarla yanaşı, Auditorlar Palatası tövsiyə xarakterli bir sıra metodik sənədlər də işləyib hazırlamışdır. Bu sənədlər də normativ hüquqi aktlara bərabər tutulur və Azərbaycan Respublikasında daxili audit fəaliyyətinin səmərəli təşkilinə xidmət edir.

Bu sənədlərdən biri də “Daxili Auditin Peşə təcrübəsi üzrə Beynəlxalq Standartlar”dır ki, o da daxili audit xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı əsas prinsiplərin beynəlxalq səviyyədə hərtərəfli təhlilinin, müvafiq məsləhətləşmə və müzakirələrin nəticəsidir.

Həmin Standartlar daxili audit üzrə İİA –nın müəyyən etdiyi “Peşə təcrübəsinin konseptual əsaslarının” tərkib hissəsidir. Bütün daxili auditorlar daxili audit xidmətlərini bu standartlara uyğun həyata keçirməlidirlər.

Daxili Auditorlar İnstitutu tərəfindən hazırlanmış Daxili Auditin Peşəkar Təcrübəsi üçün Beynəlxalq Standartlar özündə aşağıdakı məlumatları ehtiva edir:

- atribut standartları;
- məqsəd, səlahiyyət və məsuliyyət (1000);
- müstəqillik və obyektivlik (1100);
- müstəqilliyin və ya obyektivliyin pozulması (1130);
- təcrübə və lazımı peşəkar qayğı (1200);
- keyfiyyətin Təminatı və Təkmilləşdirmə Proqramı (1300);
- performans standartları;
- daxili Audit Fəaliyyətinin İdarə Edilməsi (2000);
- iş şəraiti (2100);
- birgə fəaliyyətin planlaşdırılması (2200);
- birgə fəaliyyətin icrası (2300);
- nəticənin açıqlanılması (2400);
- tərəqqinin monitorinqi (2500);
- risklərin Qəbul Edilməsi ilə bağlı məlumatların verilməsi (2600).

Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 281/4 sayılı 21 noyabr 2016-cı il tarixli “Firmadaxili audit standartlarının hazırlanması barədə” Qərarı ilə isə Auditor təş-

AUDİT 2022, 4 (38), səh.18-28.
AUDİT 2022, 4 (38), pp. 18-28.

kilatlarının normativ bazasının və iqtisadi subyektlərin maliyyə hesabatlarının auditinin təşkili işinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə, Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin inkişaf konsepsiyasının (2012-2020-ci illər) və Auditorlar Palatasının 2016-cı il üzrə iş planının 1.3-cü "Auditor xidməti ilə əlaqədar təlimatlar, tövsiyələr və metodik göstərişlərin hazırlanması" bəndinin icrası ilə əlaqədar Auditorlar Palatasının Şurası "Maliyyə hesabatlarının audit zamanı dələduzluqla bağlı auditorun məsuliyyəti", "Maliyyə hesabatlarının audit zamanı qanun və qaydaların nəzərə alınması", "İdarəetməyə məsul şəxslərlə əlaqə" və "Audit sübutu" firmadaxili audit standartlarının nümunəvi layihələri bəyənilmiş və istifadə edilməsi məqsədi ilə ictimaiyyətə açıqlanmışdır [3].

Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 305/6 sayılı 14 noyabr 2018-ci il tarixli "Nümunəvi firmadaxili audit standartlarının hazırlanması barədə" Qərar qəbul edilərək "Audit Seçməsi" Firmadaxili Audit Standartının layihəsi bəyənilmiş və istifadəsi üçün müvafiq göstərişlər verilmişdir [4].

Həmin Standartın layihəsində əhatə dairəsi, qüvvəyə minmə tarixi, məqsədi, seçmənin planlaşdırılması və həcmi, testləşdiriləcək elementlərin seçilməsi, audit prosedurlarının yerinə yetirilməsi, kənarlaşma və təhriflərin xüsusiyyəti və səbəbləri, təhriflərin nəzərə alınması, audit seçməsinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi barədə məsələlər öz əksini tapmışdır.

Beləliklə, belə qənaətə gəldik ki, Daxili Auditorlar İnstitutu tərəfindən 2017-ci ildə sonuncu dəfə Daxili Auditin Peşəkar Təcrübəsi üçün Beynəlxalq Standartlar təsdiqlənib istifadəyə verilməsinə baxmayaraq, Daxili audit alətlərinin tətbiqində əsas normativ sənədlərdən hesab edilən standartların beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması məsələlərinə qismən baxılmışdır.

Hesab edirik ki, Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən auditorlara ABŞ Beynəlxalq Daxili Auditorlar İnstitutunun üzvlüyü verilməsini nəzərə alınaraq, İnstitutun rəsmi saytında digər dillərə tərcümə edilmiş standartların yerləşdirildiyi kimi, Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş standartların yerləşdirilməsinə də nail olunmalı və yaxud Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının təşəbbüsü ilə Beynəlxalq Audit və Təsdiqləmə Standartları Şurası tərəfindən təsdiq edilmiş "Keyfiyyət Nəzarət, Audit, Təhlil, Digər təsdiqləmə və Əlaqəli Xidmətlər üzrə" Beynəlxalq Audit Standartları Toplusunun tərcümə edilərək nəşr olunduğu kimi, Daxili audit standartlarının tərcümə edilib, nəşrə verilməsi məsələsinə nəzər salınmalıdır.

Müasir idarəetmə sistemində, xüsusən də rəqəmsal iqtisadiyyatın sürətlə inkişaf etdiyi bir dövrdə Daxili Audit standartları hazırlanan zaman iqtisadiyyat üzrə baş verən dəyişikliklərlə bağlı yerli qanunvericiliyin, normativ hüquqi aktların yenilənmiş tələbləri və bu sahədəki beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla yenilənməsi hesab edirik ki məqsədə uyğun olar.

Belə ki, təşkilatlar tərəfindən günün tələbləri də nəzərə alınmaqla Daxili Audit standartlarının yüksək səviyyədə işlənilib hazırlanması yoxlamanın keyfiyyətinə müsbət təsir edir və eyni zamanda, onun nəticələrinin çıxarılmasına düzgün istiqamət verir.

Qeyd olunanlardan əlavə olaraq, Beynəlxalq audit standartları arasında 610 sayılı “Daxili auditorların işindən istifadə edilməsi” adlı standart vardır ki, bu standartda müəssisə üzrə daxili auditin təşkili, yekun sənədinin tərtib olunmasını deyil, tərtib olunmuş sənədlərdən kənar auditorun istifadə etməsi öz əksini tapmışdır.

Standartlar və bir sıra digər göstərişlərlə yanaşı, “Peşə təcrübəsinin konseptual əsaslarına” Daxili Auditorlar İnstitutunun “Etika Məcəlləsi” də daxildir və daxili audit fəaliyyətinin təməl prinsiplərini müəyyən edən başlıca beynəlxalq sənədlərdir.

Daxili auditorların Etika Məcəlləsi Daxili Auditorlar İnstitutunun Direktorlar Şurası tərəfindən 17 iyun 2000-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir.

Bu Məcəllənin məqsədi daxili auditor peşəsinin etik standartlarını dəstəkləməkdir.

Daxili auditorların qəbul edilmiş davranış normalarını müəyyənləşdirən Davranış Qaydaları praktikada peşə prinsiplərinə əməl etməkdə daxili auditorlar üçün əsas rol oynayır.

İnstitutun Etika Məcəlləsi və çap etdirdiyi digər əsasnamələr daxili auditorların rəhbər tutmalı olduqları normaları müəyyən edir. “Daxili auditor” ifadəsi İnstitutun üzvlərinə, İİA-nın peşə sertifikatlarının sahiblərinə, yaxud həmin sertifikatları əldə etməyə namizəd olanlara və daxili auditor peşəsi anlayışına uyğun müvafiq xidmət göstərən şəxslərə aid edilir.

Daxili auditorların Etika Məcəlləsinin fəaliyyət dairəsinə gəldikdə isə, bu Məcəllə daxili audit üzrə xidmət göstərən həm ayrı-ayrı şəxslərə, həm də təşkilatlara aiddir.

Mühüm metodik sənədlərdən biri də müəssisə və təşkilatlarda audit aparılmasına dair xüsusi proqramlardır. Belə proqramlar hər bir təsərrüfat subyektinin spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla işlənib hazırlanır və daxili audit xidmətinin respublikamızda təşkilini zənginləşdirir.

Lakin təəssüflər olsun ki daxili auditin təşkil edilməsinə dair bu cür proqramın olmaması daxili auditorların işlərinin tənzimlənməsi məqsədi ilə müəyyən boşluqlara səbəb olmuşdur. Hesab edirik ki, daxili audit üzrə praktik əhəmiyyətli metodik tövsiyə və şərtlərin hazırlanması məsələləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Y E K U N

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin də qeyd etdiyi kimi, “Audit sisteminin beynəlxalq təcrübə və standartlar əsasında təkmilləşdirilməsi ölkə iqtisadiyyatında maliyyə şəffaflığını, büdcə vəsaitlərindən təyinatına uyğun istifadəni təmin etməklə, Azərbaycanın iqtisadi qüdrətinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir”.

Son illərdə baş verən maliyyə çətinlikləri şirkətləri resursların düzgün idarə olunmasına diqqəti artırmağa məcbur edir. Dolayısı ilə, resursların effektiv istifadə olunması və şirkətin qoyulan məqsədlərinə çatması üçün daxili nəzarət sisteminin düzgün qurulması və "Daxili Audit" funksiyasına tələb gündən günə artır. Bu səbəbdən də daxili audit xidməti daim yenilənməli və təkmilləşərək günün tələbinə cavab verməlidir.

AUDİT 2022, 4 (38), səh.18-28.

AUDİT 2022, 4 (38), pp. 18-28.

Hesab edirik ki, bunun üçün də qarşıda icra ediləcək vəzifələr aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

– illik dövriyyə məbləğləri nəzərə alınaraq müəssisə və təşkilatlar üçün qeyd olunan prizmalardan daxili auditin tətbiqi könüllü olmaq yerinə, məcburi qaydaya keçməsi ilə müvafiq layihələrin hazırlanması;

– “daxili audit haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq əlavə və dəyişikliklərin edilməsi barədə təkliflərin işlənilib hazırlanması;

– Daxili Audit standartları hazırlanan zaman iqtisadiyyat üzrə baş verən dəyişikliklərlə bağlı yerli qanunvericiliyin, normativ hüquqi aktların yenilənmiş tələbləri və bu sahədəki beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla yenilənməsi;

– müəssisə və təşkilatlarda daxili audit aparılmasına dair xüsusi proqramların hazırlanması;

– daxili audit üzrə praktik əhəmiyyətli metodik tövsiyə və şərtlərin hazırlanması;

– müasir idarəetmə şəraitində rəqəmsal daxili audit xidməti üzrə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiq edilməsi.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının “Daxili audit haqqında” Qanunu, Bakı. “Nağıl evi” 2007.
2. Auditorlar Palatası Şurasının 242/3 sayılı 11 iyun 2013-cü il tarixli Qərarı.
3. Auditorlar Palatası Şurasının 281/4 sayılı 21 noyabr 2016-cı il tarixli Qərarı.
4. Auditorlar Palatası Şurasının 305/6 sayılı 14 noyabr 2018-ci il tarixli Qərarı.
5. Abbasov İ. M. “Audit”. Dərslik, Bakı, BBU, 2013. 530 s.
6. Musayev A.F. “Etibarın bərpa olunmasını təmin edən struktur” / “Daxili audit: Reallıqlar və perspektivlər Beynəlxalq konfransın materialları”. Bakı, Nağıl evi.2012, 90 s.
7. Novruzov V.T. “İctimai həyatın əhəmiyyətli elementi” / “Daxili audit: Reallıqlar və perspektivlər Beynəlxalq konfrans materialları. Bakı, Nağıl evi.2012, 90 s.
8. Gülmədov S.Y. “Şəffaflığın artırılmasında daxili auditin Rolu” / “Daxili audit: Reallıqlar və perspektivlər Beynəlxalq konfrans materialları”. Bakı, Nağıl evi.2012, 90 s.
9. Qənizadə R. “Azərbaycanda daxili auditin təşəkkülü və inkişafı yolları” / “Daxili audit:Reallıqlar və perspektivlər Beynəlxalq konfrans materialları”. Bakı, Nağıl evi. 2012, 90 s.
10. Peşəkar Mühasib Sertifikatlaşdırılma Proqramı. Audit və Əminlik (F-8). Bakı, 2013. 742 s.
11. Нгуен Т.В.Л. Сущность и эволюция развития внутреннего аудита // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 8, №1 (2016), s.8
12. <https://audit.gov.az/Az/page/1359>

Shahzade Nizami Shirinova,

Ph.D. Student,

Baku Business University,

Email: shirinovashahzade@gmail.com

© Sh.N. Shirinova, 2022

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE NORMATIVE-LEGAL BASIS OF INTERNAL AUDIT

A B S T R A C T

The purpose of the research - is to provide suggestions for the purpose of studying, researching and improving the normative legal framework of internal audit and domestic requirements.

The methodology of the research - consists of methods such as synthesis, analysis and comparison.

The practical importance of the research - it can be used for the purpose of clarifying the nature, role, requirements of the legislation and improving normative legal documents for economic subjects.

The results of the research - in the conditions of the digital economy, the demand for the internal audit function is increasing day by day, for the effective use of resources and the proper establishment of the internal control system in order to achieve the set goals of the company. For this reason, the internal audit service must be constantly updated and improved to meet the demands of the day.

The originality and scientific novelty of the research - the economic nature, role and regulation of internal audit were studied. For this purpose, the works of foreign and Azerbaijani economic scientists and authors, which include the results of the study of various problems of internal audit, were reviewed, the normative-legal basis was examined, and appropriate recommendations on additions and changes to the Law "On Internal Audit" related to internal audit were given, were put forward proposals on creating programs and methodical tools.

Keywords: internal audit, legislative acts, normative legal framework, internal audit standards, international audit standards.

Ширинова Шахзада Низами кызы,
докторант,
Бакинский Университет Бизнеса,
E-mail: shirinovashahzade@gmail.com
© Ширинова Ш.Н., 2022

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ БАЗЫ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА

РЕЗЮМЕ

Цель исследования - дать предложения с целью изучения, исследования и совершенствования нормативно-правовой базы внутреннего аудита и внутренних требований.

Методология исследования - состоит из таких методов, как синтез, анализ и сравнение.

Практическая значимость исследования - оно может быть использовано в целях уточнения сущности, роли, требований законодательства и совершенствования нормативно-правовых документов для субъектов хозяйствования.

Результаты исследования - в условиях цифровой экономики с каждым днем возрастает спрос на функцию внутреннего аудита, на эффективное использование ресурсов и надлежащее построение системы внутреннего контроля для достижения поставленных целей компании. По этой причине служба внутреннего аудита должна постоянно обновляться и совершенствоваться, чтобы соответствовать требованиям дня.

Оригинальность и научная новизна исследования - изучены экономическая сущность, роль и регулирование внутреннего аудита. С этой целью были рассмотрены работы зарубежных и азербайджанских ученых-экономистов и авторов, включающие в себя результаты изучения различных проблем внутреннего аудита, изучена нормативно-правовая база, предложены дополнения и изменения в Закон «О внутреннем аудите», посвященные внутреннему аудиту, совершенствованию стандартов внутреннего аудита, выдвинуты предложения по разработке программы и методических пособий.

Ключевые слова: внутренний аудит, законодательные акты, нормативная правовая база, стандарты внутреннего аудита, международные стандарты аудита.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
22.09.2022
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
29.09.2022
Sərə qəbul olunmuşdur: 05.10.2022

Дата поступления статьи в редак-
цию: 22.09.2022
Отправлено на повторную обра-
ботку: 29.09.2022
Принято к печати: 05.10.2022

The date of the admission of the article
to the editorial office: 22.09.2022
Send for reprocessing: 29.09.2022
Accepted for publication: 05.10.2022